

"A jogot a valósággal együtt kell felfedeznünk"

A címül választott mondatot egy, a Társadalmi Szemle 1986. évi 1. számában, Király Tiborral készült interjúból kölcsönöztem. E tőle idézett gondolatból világosan kitűnik, hogy Király Tibor a bűnügyi tudományokat társadalomtudósként műveli. Soha nem zárkózott a normatív tudományok elégs, ámbar rideg bástyái közé. Ez számára egyébként is megfutamodás lett volna, kitérés a megmérettetés elől. Klasszikus műveltsége, filozófiai és szociológiai jártassága, történeti ismeretei, a művészetek iránti érzékenysége minden művében jelen van. Munkáiban a sokszínű valóság részeként jelennek meg a bűnügyi tudományok értékei. Ezért a tárgyalt problémák hitelessége, igazságtartalma a legszűkebb szakma keretein kívül is értékelhető. Olvasói számára mindig új lehetőségek nyílnak akkor, amikor az általa felállított gondolati rendszerben mérhetik meg például a mindenkori büntető hatalom korlátait és reális lehetőségeit.

A társadalomtudós Király Tibor nem tekinti magát kriminológusnak. Kriminológusként azonban megtisztelő felhatalmazást érzek arra, hogy sokoldalú munkásságából kiemeljem a mi szakmánk számára is követendő tanításait. Lehet, hogy vologatásom önkényesnek minősíthető, gondolkodásom azonban nem mentes napjaink gyorsan változó eseményeinek hatásától.

1. Király Tibor több munkájában foglalkozott a kriminológia sokat vitatott tárgyával, a bűnözéssel, mint reális társadalmi tömegjelenséggel. A bűnözés számára nem egyszerűen a büntetőjogi tilalmazott egyedi magatartások összessége, hanem olyan társadalmi tömegjelenség, amelynek az egyeditől eltérő mozgástörvényei vannak.^{2/} A kriminológiai kutatás - szerinte - azért nem szűkíthető a bűnözést előidéző folyamatok vizsgálatára, mert azonos vagy hasonló mozgástörvények eredetileg a társadalmi élet minden területén, minden

életmód.^{3/} A bűnügyi tudományok csak úgy őrizhetik meg a társadalmi összefüggések iránti érzékenységüket, vállalkozhatnak a reprodukációs folyamatok nyomkövetésére, ha a figyelmüket kiterjesztik a "határmenti területhez" tartozó jelenségek vizsgálatára is.

A társadalmi viszonyok szövevényes rendszerében törvényszerűen keletkező bűnözés - amely a hasonló gyökerű negatív társadalmi jelenségek egyik, de nem egyetlen megjelenési formája - Király Tibor szerint még jó ideig kísérelje lesz az emberiség történetének. "A társadalom sok mindenért fizet adót: - írta egyik tanulmányában - a technikai forradalomért hulladék termeléssel és a természeti környezet rombolásával, a motorizációért /a szándékos emberölést és testi sértést sokszorosan meghaladó számú/ közlekedési balesettel. A bűnözés legfőképpen, valószínűleg a meg nem valósított egyenlőségért, az egyenlőtlen esélyekért fizetett ár. A mai embernek sajnos fel kell magát vértéznie az elviselésére és eszközöket, intézményeket kell fenntartania és újakat keresnie, hogy a bűnözésben megelőzze, ami megelőzhető, és korlátozza, ami korlátozható."/4 A tudományban ritkán sikerül ilyen eredeti módon és tömören meghatározni a több mint egy évszázada kutatott és sok-sok részösszefüggésében már feltárt igazságot, nevezetesen azt, hogy a bűnözés jelentős része a meg nem valósult politikai igéret tartományában alakul ki, az emberiség által kergetett, de eddig mindig megghiúsult ábrándokért fizetett ár, az egyenlő esélyek lehetetlenülése. A gondolatmenet szerves folytatásaként ide kívánczik az is, hogy a felismerésből fakadó cselekvési akarat, különösen ha az egyszer majd a politikai hatalomban is uralkodóvá válik, milyen módon befolyásolja azoknak a számbajöhető eszközöknek és intézményeknek a körét, amelyek a bűnözés megelőzésére és korlátozására emberi tisztességgel alkalmazhatók. Király Tibor munkáiban erre az eshetőségre is találhatók irányelvek, válaszok. Előbb azonban ismerkedjünk meg azokkal a tételleivel, amelyek a reális összefüggések megismeréséhez visznek közelebb.

A bűnözés Király Tibor számára mindenekelőtt jogi jelenségként válik érdekessé. Az utóbbi években többször vizsgálta azt, hogy a káros következményű magatartások halmazából milyen folyamatok eredményeként választódik ki az, amelyet a továbbiakban üldözendőnek, büntetendőnek kell tekinteni. Ezekben az elemzésekben a büntető hatalom genezise, relatív értéktartalma kerül a figyelem középpontjába. A büntetőjog, a törvényhozás Király Tibor szerint értékkiválasztást végez akkor, amikor az általa üldözendő magatartások körét és így saját kompetenciáját kijelöli. Ezért a büntetőjog másodlagos, követő természetű abban az értelemben, hogy mindaz az érték, amit a büntetőjog véd, előtte keletkezik. /Lehetséges ugyan az is, hogy a büntetőjogi norma megalkotásában jut először kifejezésre a védett tárgy, amikor a büntetőjognak intézményesítő szerep jut./ Az értékkiválasztás során a büntetőhatalom mérlegeli saját eszközeinek súlyát, használhatóságát./⁵ A büntető jogpolitika ezért a hatalom gyakorlásának igen fontos eszköze. A saját kompetenciájának kijelölése saját szempontjából racionális. Korántsem közömbös tehát az, hogy milyen konkrét célokat szolgál maga a hatalom. "A büntetőjog a társadalom önvédelmének eszköze, de egyúttal az az eszköz is, amellyel visszaélve a hatalom birtokosai békeidőben is irtó hadjáratot folytathatnak saját polgáraik ellen"/⁶ - írja egyik tanulmányában Király Tibor.

Amennyiben a büntetőjog ténylegesen a jogos társadalmi önvédelem eszköze, annyiban az adott társadalom történetileg kialakult kultúrális értékeit védi és tükrözi az erkölcsi és a politikai közmegegyezést. Ha ettől jelentősen elszakad, akkor értékválasztása lehet ugyan a saját szemszögéből racionális, de a társadalomban uralkodó értékek szempontjából nem reális többé. A büntetőpolitika ilyenkor az elidegenedett hatalom eszköze, a diktatúra kiszolgálója. Sajnos erre is bőven van példa a közelmúlt hazai történetében. Az 1950-es évek törvényhozásának, bűnüldözési és bírósági gyakorlatának elemzése megmutatja, hogy a jog és annak gyakorlata mennyire elszakadt az erkölcsötől

és a közmegegyezéstől. "Akkor, mint ahogy ma sem tudta a közvélemény bűnözőnek tartani, akit elítéltetése bűnözőnek bélyegzett - a parasztot, aki saját kertjében kivágott egy szilvafát, leölte a saját disznaját, a munkást, akinek kezében eltört egy szerszám vagy munkahelyét "önkéntesen" változtatta, az anyát, feleséget, aki nem jelentette fel fiát, férjét a rendszer megdöntésére irányuló állítólagos szervezkedés miatt."/7

A bűnözés éppen ezért nem értelmezhető egyszerű jogi jelenségként, hiszen ebben az esetben a regisztrált bűnözésben azonos megítélés alá kerülhet a gyilkos és a büntetőjogilag stigmatizált áldozat. "Ezt talán úgy kerülhetjük el, - írta Király - ha a bűnözést, mint az uralkodó hatalmi elit által meghatározott emberi viselkedéstömeget értelmezzük, ily módon relativizáljuk, a hatalmi elit által alkotott joghoz, hatalmi mechanizmushoz, eljáráshoz viszonyítjuk, illetőleg ezekből vezetjük le. Ez természetesen szakadékot nyit a bűnözés hivatalos és társadalmi megítélése között, a jogi és erkölcsi, az aktuálpolitikai és történelmi értelmezés között."/8 Erre a kiterjesztett értelmezésre azonban feltétlenül szükség van ahhoz, hogy a bűnözés reális vonatkozásairól, természetes létformájáról legalább utólag kialakulhasson a hiteles kép.

Természetesen - mondhatná bárki - nem tekinthető legitimnek az a hatalom, amely a közmegegyezéstől büntetőjogi gyakorlatában jelentősen eltér. Ez a minősítés bármennyire is helyes, mégsem visz messzire. A társadalom - ahogy ezt átéltük - elég hosszú ideig képes létezni a nem legitim hatalom uralma alatt. Persze ez is feltételez egy minimális konszenzust a hatalom és a polgárok között az állóháború vagy látszatbéke játékszabályainak betartása vagy egyszerűen az alapvető létfeltételek biztosítása tekintetében. E technikai együttműködés során is fennáll - bár nagyon alacsony szinten - valamilyen közmegegyezés arról, hogy a születendő gyermeket anyakönyvezni kell, és a köztörvényes gyilkost meg a tolvajt meg kell büntetni. Utólag nyílhat csak mód arra, hogy a tudomány segítségével kiszűrjék

a bűnözésből mindazt, ami a hatalmi visszaélés termékeként került bele. "A büntetőjogi normák kritikájával - írja Király Tibor - kimutatható egyes normák "helytelensége" vagy egyenesen erkölcsstelensége. De mondjuk-e ki azt is: amit az ilyen normák alapján bűncselekménynek nyilvánítottak, az nem bűncselekmény és nem is lehet a bűnözés része?" A kérdésre a szerző határozottan igennel válaszol./9

A nyilvántartott bűnözésből - a dolgok természetes rendjének megfelelően - törölni kell a koncepciók pereket is. Ezekben az esetekben a hatalom a saját maga által deklarált, általában klasszikus értékű elvek megsértésével konstruált műpereket a potenciális politikai ellenfelek fizikai megsemmisítésére. A koncepciók pereken elítéltek még az adott kor hatályos büntetőjogi szabályai szerint, tehát formáljogi értelemben sem tekinthetők bűnözőknek, hanem áldozatoknak. A terhükre rótt cselekmények sem tartoznak a bűnözés állományába. "A koncepciók perek áldozatait - állapítja meg Király - erkölcsi, politikai, jogi rehabilitáció illeti meg, amely iránt az igény a koncepciók jelleg felismerése és elismerése után kényszerítő, elemi erővel lép fel."/10

A hivatalosan nyilvántartott bűnözés realitását azonban nemcsak a fenti, súlyos értéktelbeli eltérés kérdőjelezheti meg. Relatív értéktartalma továbbra is abból a tényből fakad, hogy jogi, büntetőjogi jelenségként, a hatalom gyakorlása során kerül regisztrálásra. "A bűnözés egészére vonatkozó statisztikai számok nem mondanak semmit a bűnözés minőségéről, hanem csak meghatározott tömegéről. Jelzik - írja Király Tibor -, hogy mekkora az a törvénysértési tömeg, amit meghatározott időszakban a társadalmat alkotó egyének és az állami igazságszolgáltatás büntetőjogi felelősségre vonás nélkül már nem tudott elviselni; vagy fordítva, mennyi felelősségre vonást tartott szükségesnek az állami akarat és birt még elviselni a közmeggyőződés. E tömeg mögött ott húzódik meg a fel nem jelentett, fel nem ismert, fel nem derített és az elhallgatott bűncselekmények ismeretlen tömege."/11

Az ismeretlenül maradt bűnözés azonban nemcsak a sértettek és a tanúk feljelentési aktivitásának hiányából származik. Bár a feljelentések elmulasztása önmagában nagyon összetett társadalmi erővonalak működésének eredménye. Megjelenik bennük, mások mellett, a hatóságokba vetett bizalom hiánya, az eljárás okozta kellemetlenségek-től, zaklatásoktól való félelem. Ezekre már néhány hazai kutatás felhívta a figyelmet./12 Ennél is izgalmasabb talán az, hogy a latens bűnözésben meghúzódó, fel nem derített vagy elhallgatott bűncselekmények hogyan befolyásolják a társadalom morális állapotát, közérzetét és hogyan hatnak vissza a bűnözés újratermelődési folyamataira. A korrupciós bűncselekmények például alig jelennek meg a kriminálstatisztikában - jegyzi meg Király -, tömeges előfordulásukat, jelenlétüket a társadalomban politológiai, szociológiai művek meggyőzően bizonyítják./13 E munkák szerint tömeges előfordulásuk a létező szocializmus viszonyai között szinte törvényszerűnek tűnik fel. Arról azonban ma sincsenek megalapozott ismereteink, hogy az elterjedt társadalmi gyakorlatként úzött korrupció és más fehérgalléros bűnelkövetési formák befolyásolják-e, és ha igen, milyen mértékben a hagyományosként kezelt és regisztrált bűnözés alakulását, összetételét. Az ilyen és ehhez hasonló kutatások lehetősége azonban abban a sajátos hatalmi és politikai szituációban alakulhat ki, amelyben a büntető hatalmat megvalósító szervezetek igénylik munkájuk demokratikus és tudományos kontrollját és tehetik is ezt azért, mert napi gyakorlatukat áthatja a törvények tényleges tisztelete. A kialakuló jogállam garanciális rendszere kell tehát még ahhoz is, hogy a bűnözés mainál pontosabb számbavétele megtörténhessen.

Király Tibor soha nem írt önálló tanulmányt a bűnözés kriminológiai fogalmáról, állásfoglalásai azonban e téren is olyan árnyaltak, mint tudományos vizsgálódásainak fő vonulatába tartozó kérdésekben. Társadalomtudósként arra inti a bűnügyi tudományok művelőit - közöttük mindenekelőtt a kriminológusokat -, hogy alapvető kutatási tárgyuk, a bűnözés sem tartalmi, fogalmi ele-

meiben, sem struktúrájában, de még számszerű alakulásában sem fogadható el kritika nélkül annak, aminek látszik: az éppen büntetőjogilag tilalmazott és így hivatalosan regisztrált magatartások összességének. Minden e tárgyban kialakult kétkezdés és az ennek nyomán létrejött kutatás új ismereteket eredményezhet a reális összefüggések feltárásához. A bűnözés és az ezzel kapcsolatos hatalmi reakció valóságos viszonyainak feltárása viszont elősegítheti a garanciális értékek továbbfejlesztését, egy igazságosabb és őszintébb jogalkotás és jogalkalmazás rendszerének megteremtését.

2. Király Tibort az elmúlt évtizedben különösen azok az elméleti kérdések foglalkoztatták, amelyek a büntető hatalom korlátai témakörébe tartoznak. A büntetőjog és a garanciák kapcsolatának tárgyalása során mindenekelőtt arra kereste a választ, hogy gyorsan változó körünkben milyen értékek alkalmazásával biztosítható a hatalmi, különösen a büntető hatalmi beavatkozás az egyén életébe, érdekkörébe még akkor is, ha az bűncselekményt követett el. Ez a büntetőhatalom önkorlátozását jelenti az alapvető állampolgári jogok védelme érdekében. A büntetőhatalom korlátainak másik aspektusa szintén a garanciális értékek körében jelenik meg, de már a hatalommegosztás, a politikai gyakorlat munkamegosztási kérdéseit érinti, nevezetesen azt, hogy a bűnözésből keletkező társadalmi problémák és konfliktusok kezelésében milyen elvekre és szabályokra figyelemmel állapítható meg a büntetőpolitika kompetenciája, vagyis milyen korlátok között töltheti be feladatát.

A kérdés tárgyalása során abból indul ki, hogy önmagában garanciális értékű az, hogy milyen szemléletből fakad a büntetőpolitika által nyújtott védelem, milyen értékeket képvisel. Az elmúlt közel másfél évszázadban e vonatkozásban lényeges szemléletváltozásról ad számot. A polgári kor büntetőjoga az individuumot, annak értékeit állította a büntetőjog középpontjába. "Ez az a kor - állapítja meg -, amikor az emberi szabadság, méltóság, a tulajdonhoz való jog a büntető-

jog középpontjába került." /14 A szocialista büntetőjogra nem ezeknek az értékeknek a tagadása a jellemző, de erősödő vonása volt a kollektívák, közösségek, néha informális csoportok jogainak védelme. Ez részben a technikai fejlődés árnyoldalainak következménye, nevezetesen annak, hogy a több embert fenyegető, nehezen ellenőrizhető veszélyforrások száma növekszik." /15 Ilyen tömeges veszélyforrás alapján alakultak ki a közlekedési, valamint a környezetet és természetet fenyegető bűncselekmények. A tulajdonviszonyok gyökeres átalakulásának eredményeként a közösségi jogvédelem tárgykörében merült fel a szocialista tulajdonformák fokozott védelme és a kulturális, muzeális értékek védelmének kiemelt szabályozása is.

A közösségi érdek védelmének igénye azonban nemcsak az objektív műszaki fejlődés eredményeként vagy a tulajdonviszonyok változásával összefüggésben került előtérbe. Király szerint "az utolsó 40 esztendő változó politikai koncepciói és gyakorlata a büntetőjog alkalmazásán rajta hagyta keze nyomát, sőt erőteljesen formálta azt. Amikor az állam maximális erősödésének politikai koncepciója volt az uralkodó, és az állam áthatalolt a társadalom minden pórusán és behatolt minden sejtjébe, a büntetőjog hatalmának a fénykorát ünnepelhette. A büntetőjog alkalmazásával reagált az állam minden - a központi tervekkel és ideológiával ellentétes - megmozdulásra, nem egyszer fölöslegesen és szélsőségesen. A büntetőjog és alkalmazása töltötte be azt a reménytelen szerepet, hogy őre legyen a tervteljesítésnek, hogy biztosítsa a szocialista tudat kialakítását, az önkéntes munkafegyelem diadalra jutását. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy nem a társadalmi, gazdasági, hanem a büntetőjogi törvényeknek kellett vezérelniük a termelési folyamatokat és kialakítaniuk az emberek meggyőződését." /16 E "pánkriminalista" szemlélet eredményeként az 1950-es években addig soha nem látott mértékben megnövekedett az elítéltek száma. /Jellemző módon a legkisebb politikai enyhülést a tömeges amnesztia követte./ Ez a korszak nagymértékben hoz-

zárult a büntetőjog és a büntetőpolitika iránt kialakult máig tartó társadalmi bizalmatlansághoz és jó bizonyíték arra, hogy a diktatórikus hatalom szolgálójaként funkcionáló büntetőjog, megfosztva a gerincét képező garanciális értékektől, emberek tízezreit teheti rabszolgává, miközben maga is rabszolgává válik. 1980-ban elhangzott akadémiai székfoglaló beszédében Király Tibor már úgy jellemezte a büntető jogalkotást, amelyet még mindig a társadalom közösségi érdekeinek védelme jellemzi, de olyan védelme, amelyben már számot vetnek a büntetőjogi eszközök hatásának korlátaival, túlbecsülésük veszélyeivel, azzal, hogy a büntetőjog végső eszköz./17 Azt már én teszem hozzá, hogy a közösségi és az egyéni érdekek védelmének harmóniája napjainkban - merőben új körülmények között - új összefüggésben kerül fel. A demokratizálódó társadalom intézményrendszerének megteremtése során fokozott figyelmet kell fordítani a büntetőjogi kodifikációban a személyiség integritására, szabadsága, méltósága és jogos egyéni érdekei védelmére. Az elmúlt négy évtizedben kialakult arányeltolódás csak így el-
lensúlyozható.

Király Tibor a büntetőjogi beavatkozás korlátai, a garanciák szempontjából vizsgálja a büntetéskiszabás elveit is. Véleménye szerint a gazdasági és a társadalmi életben tapasztalható zavarok növekedésének hatása alatt sem szabad szigorúbb büntetéseket alkalmazni; még sehol sem sikerült ugyanis összefüggést kimutatni a szigorúbb büntetés és a bűnözés csökkenése között. "Nem a büntető ítélkezés általános szigorítása, hanem a differenciáltság növelése kell hogy legyen a cél, ami azt jelenti, hogy a szankciókat a cselekmény súlyához és az elítélt személyiségéhez igazodva kell meghatározni./18

A többé-kevésbé legitim hatalom viszonyai között is korlátozott a büntetőpolitika cselekvési lehetősége. A bűnözés társadalmi kezelésében a büntetőjogi reakciónak, a büntetés alkalmazásának csak másodlagos, kiegészítő szerepe van, csak végső eszköz azok között, amelyekkel a társadalom fellép a negatív jelenségekkel szemben. "A bűnözést

ugyanis olyan kemény társadalmi összefüggések váltják ki és alakítják - írja -, amelyekkel szemben a büntetőjog önmagában gyengének bizonyul... Az, amit a büntetőjog a bűnözés ellen tehet és tesz, olyasvalami, mint a folyó mentén a gát, amely képes az áradást medrében tartani, de megszüntetni nem tudja."/19 Az itt megfogalmazottak a büntetőjog kompetenciájának abszolút határát jelentik.

A bűnözés és a bűnelkövetés okairól nyert társadalomtudományi ismeretek tehát jórészt nem a büntetőjogban hasznosulnak, hanem a politikai aktivitás más területein - azokban a szférákban, ahol maguk a zavaró körülmények keletkeznek, például az oktatáspolitikában, vagy azokban, amelyek éppen e zavarok leküzdésére intézményesültek, például a szociálpolitikában. "A bűnelkövetők egy csoportja - jegyzi meg Király Tibor - szociálpolitikai kezelést kíván és a bűnözés egy részének a megelőzése is szociálpolitikai eszközökkel érhető el. Tudjuk, hogy a bűnelkövetők, a büntető törvényekkel szembekerülők között nagy számban találhatók a társadalom perifériáján élők. Az elítéltek szocializálása érdekében sokat tehet és tesz például a szabadságvesztés-végrehajtás, melynek során tanítják az írni-olvasni nem tudókat, szakismereteket oktatnak. Azt azonban mégsem gondolhatjuk, hogy a börtön a szabad életre nevelés legjobb iskolája."/20

A bűnözés megelőzésének lehetséges rendszere is a fenti gondolatmenet szerint differenciált. A büntetőjogi eszközök alkalmazásának célja a speciális és a generális prevenció. A bűnisméltés és a potenciális bűnelkövetők visszatartása érdekében alkalmazzák a büntetőjogi szankciót, amely egyfelől kényszerelemeket, másfelől az oktatást, a nevelést és a szociális rehabilitációt tartalmazó elemeket is magában foglal.

A megelőzés következő szférájába azok az állami szervek által ellátott szervezési - rendészeti - ellenőrzési feladatok tartoznak, melyek közvetlen vagy közvetett hatásukban főként a gondatlan bűncselekmények megelőzését szolgálják. Ilyen például a bányafelügyelőség vagy a vámórség tevő-

kenysége.

"A harmadik, - írja Király Tibor - ugyancsak az állami szférába tartozó rendszer, az állami szervek kulturális, nevelő, szociális, családvédelmi, egészségügyi tevékenysége, szolgáltatásai... Ezeknek nem a bűnmegelőzés az elsődleges céljuk, de nem vitás, hogy közvetve erre is alkalmasak, illetőleg: nélkülük a többszörösen hátrányos helyzetben maradtak vagy sodrottak száma a mainál is nagyobb volna és nőne a veszélyeztetettek száma."/21

A negyedik szféra a nem állami szervek, a társadalmi közösségek cselekvési lehetőségének mezejében jelenik meg. Az elmúlt években több példát találhattunk arra, hogy az állam által felkínált vagy kiosztott feladatokat a társadalom és annak közösségei nem vállalták el. Nem vállalta például a társadalom a felkínált formában a társadalmi bíróságok működtetését. "A társadalom azonban olyan rendszer - állapította meg Király -, amely ha kívülről kap is feladatokat, azt - saját normái, szükségletei szerint - vagy elvállalja, vagy nem."/22

Az elmúlt közel fél évszázadban a hazai társadalmi átalakulás nem kedvezett a természetes kisközösségeknek. A hatalom koncentrációja, a társadalmi mobilitás, a sokszor kényszerű migráció megszüntette vagy legalábbis megbontotta a hagyományos falusi, kisvárosi közösségeket, átalakította és szegényebbé tette a szomszédsági viszonyokat. A nagy társadalmi változásoknak ugyan ellenállt a család, mint az egyik legősibb kisközösségi forma, de belső kapcsolatrendszerébe átalakult, kohéziója általában gyengült. A munkahelyi közösségekből is egyre inkább hiányzik a szolidaritás. E közösségek csak akkor lesznek képesek bűnmegelőzési feladatok végrehajtására, ha önbecsülésük helyreáll, morális értékeiket vállalhatják és kinyilatkoztathatják, visszakapják szerepüket az egyéni célok érvényesítésében. Ehhez pedig köztudottan arra van szükség, hogy az állam lemondjon a társadalmat szervező mindenható hatalmáról, teret engedjen az önszerveződésnek és elismerje a természetes közösségek autonómiáját.

E gyökeres szemléletváltáshoz kevés az elhatározás, de még az intézményrendszer demokratikus átalakítása sem hozza meg automatikusan a várt eredményeket. Hosszabb tanulási folyamat után válhat alattvalóból öntudatos, sorsáért felelős állampolgár. Király szerint ennek ellenére "aligha tehető kétségessé, hogy a társadalom közösségei által érvényesítheti a bűnmegelőzési szándékait és hatását, de az sem, hogy nem mindegyik kisközösség alkalmas erre, sőt, találhatók kifejezetten a bűnöző magatartás, életvitel normáit igeplő, követő közösségek is"./23

3. Talán sikerült Király Tibor munkásságából kiemelni azokat a gondolatokat, amelyekből kiviláglik, hogy a jogtudományt csak a társadalomtudomány rangján jó és érdemes művelni. A határterületeken felhalmozódott társadalomtudományi ismereteket pedig biztos jogtudatra és a jogtudományban kifejeződött - főleg garanciális szempontból jelentős - értékekre kell felépíteni. E kettősségre való állandó törekvés menthet meg a nagy tévedésektől vagy olyan szélsőséges álláspontok kialakulásától, amelyek ártanak a tudomány társadalmi tekintélyének. A tudomány a politikával való kapcsolatában általában úgyis kiszolgáltatott helyzetben van. Szuverén rangja sok szempontból azon múlik, hogy képes-e mértékadó módon, ugyanakkor sokoldalúan és közérthetően megfogalmazni az alapvető tételeket. "Nem a jogtudomány és a politika teljes véleményazonosságát tartom elérendő célnak - mondotta egy ízben Király Tibor -; ennek ugyanis az volna az ára, hogy a jogtudomány alávesse magát a napi politika szükségleteinek, és csupán apologetikus szerepet vállaljon, vagy fordítva: a politika mondjon le a tudománnyal szemben saját autonómiájáról, ami nyilvánvalóan nem lehetséges. Az azonban szükséges, hogy mindkettő, bár nem egyenlő erőkről van szó, alaposan mérlegelje a másik szempontjait."/24

Király Tibor eddig is sokat tett azért, hogy a büntetőjogtudomány elméleti és gyakorlati szakemberei sokoldalú szaktudással felvértezve tölthessék be hivatásukat. Nemcsak írásaiból merít-

hettük a mértéktartáshoz, a szuverenitáshoz szükséges erőt, hanem szervező, kezdeményező tevékenységével is hozzájárult a korszerű magyar bűnügyi tudományok alapozásához. Ezt tette akkor is, amikor 1983-ban a Magyar Kriminológiai Társaság létrehozását kezdeményezte és annak első elnökeként átsegített a kezdeti nehézségeken. Ezt tette húsz évvel korábban is, amikor az első adandó politikai lehetőséget kihasználva, dékánként - komoly ellenállást leküzdve - elérte, hogy a kriminológiát és a szociológiát önálló diszciplínaként oktassák az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. "Meggyőződésem - vallotta 1986-ben -, hogy az elhatározás helyes volt, a jogtudomány és a jogász-képzés ugyanis nem állhat csak az elmélet és a jogdogmatika műveléséből, illetőleg oktatásából. Ezek ugyan rendkívül fontosak, de hitelességükhöz nélkülözhetetlen a valósággal való szembesítés, a megerősítés vagy megkérdőjelezés a valóság megismerése által. Elsősorban jogtudományt kell művelnünk, de a jogot a valósággal együtt kell felfedeznünk."/25 Ehhez a megállapításhoz nekünk, kriminológusoknak - úgy érzem - semmit sem kell hozzáfűznünk. Csak megköszönnünk, amit e tudományért, s annak művelőiért tett.

Gönczöl Katalin

Jegyzetek

- 1./ Beszélgetések tudósokkal. Király Tibor. Szerk. Bede Rita. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 133. old.
- 2./ Király Tibor: A magyarországi bűnözés kérdőjelei. Kézirat, Budapest, 1989. szeptember, 2.old.
- 3./ Király Tibor: A magyarországi bűnözés kis tükre. Magyar Tudomány, 1984. 9.sz. 652.old.
- 4./ Király Tibor: A büntetőjog és a garanciák. MTA IX. Osztály Közleményei 1-2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. Separatum 9.old.
- 5./ Király Tibor: A büntetőjog... 5.old.
- 6./ Király Tibor: U.o. 9.old.
- 7./ Király Tibor: A magyarországi bűnözés... 5.old.
- 8./ Király Tibor: U.o. 6.old.
- 9./ Király Tibor: U.o. 6.old.
- 10./ Király Tibor: U.o. 10.old.
- 11./ Király Tibor: A büntetőjog... 9.old.
- 12./ Korinek László: Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988., valamint
Király Tibor: A magyarországi bűnözés kis tükre. 661.old.
- 13./ Király Tibor: A magyarországi bűnözés kérdőjelei. 3.old.
- 14./ Király Tibor: A büntetőjog... 7.old.
- 15./ Király Tibor: A büntetőjog... 7.old.

- 16./ Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai. Akadémiai székfoglaló, 1988. április 29. Kézirat, Budapest. 14.old.
- 17./ Király Tibor: A büntetőjog... 8.old.
- 18./ Beszélgetések... 146.old.
- 19./ Beszélgetések... 144.old.
- 20./ Beszélgetések... 145.old.
- 21./ Király Tibor: A bűnözés megelőzése. Magyar Tudomány, 1985. 5.sz. 331.old.
- 22./ Király Tibor: A bűnözés... 331.old.
- 23./ Király Tibor: U.o. 332.old.
- 24./ Beszélgetések... 139.old.
- 25./ Beszélgetések... 148.old.

Király Tibor:

A BÍRÓSÁG IGAZSÁGMONOPÓLIUMA^x

I. Büntettről nem ítélni más mint a büntetőbíróság. A büntetőbíróság megállapítása arról, történt-e bűncselekmény és ki annak az elkövetője, nemcsak a büntetőperben, hanem azon kívül is hatályos. A büntetőítélet az elítélt jogi helyzetét e kérdésekben mindenki számára kötelezően rendezi, amit kifejez a Be.12.§-a: "...a büntetőbírósági határozat a polgári perben eljáró bíróságra is irányadó abban a kérdésben, hogy követtek-e el büntettet és annak elkövetője a terhelt volt-e." Más jogszabályok: alkotmányjogi, munkajogi, fegyelmi, államigazgatási és mások is, abban a kérdésben, követett-e el valaki büntettet, egyedül a bíróság ítéletét tekintik irányadónak.

A büntetőítélet hatásai a jogerővel állnak be. A jogerő kezdetétől érvényes, hogy az ítéleti megállapítások igazak, vagyis érvényes az Ulpianustól ismert formula "Res iudicata pro veritate accipitur".

Úgy látszik, mintha a büntettről az igazságot megállapítani egyedül a bíróság lenne jogosult, sőt talán képes. A jogi szférákon kívül azonban ez a tétel nem fogadható el és nem érvényes. A megismerhetőség lehetősége és a megismerés törvényei hatnak a büntetőeljárásán kívül is, és nem tagadhatjuk meg az igazságot valamelyik kijelentéstől csak azért, mert azt nem a bíróság tette. Magánszemélyek, mint az elkövető, a sértett, tanúk vagy újságírók, történészek, tudósok tehetnek a büntettről igaz megállapításokat. Az igazat állapíthatja meg, már a büntetőeljárásán belül, a nyomozó hatóság vagy az ügyész. Sőt el is várjuk, hogy az ügyész vádirata igazat tartalmazzon. De mindazok a kijelenté-

^xBüntetőítélet a jog határán. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1972. 301-312. old. Rövidítve.